

Bøndenes Hus i Løten

*Gjev bondens hus all framtid må
Som samlingsmerke stå -
Med vårens von - sjøl haustdag grå
I arv til ætter gå!*

Av Vigdis Vingelsgaard

Bøndenes Hus i Løten ble innviet med stor fest 15. desember 1935 og verset over er et av trettitre i prologen som var diktet til denne høytidelige anledningen.

På lånt tid

På 80-tallet ble det vanskelige tider for Bøndenes Hus i Løten. Løten Bondelag maktet ikke å drive huset alene og kommunen var ikke interessert i samarbeid. Bondelaget solgte huset til en kjøpmannsforening, KØFF, i 1989 som ville rive det og bygge forretningsbygg med sal! Dette ble det ikke noe av og kommunen fikk noen år senere overta bygget med stor tomt gratis. Løten kommunestyre vedtok enstemmig å rive Bøndenes Hus 16. desember 2005. Men bygningen blir i hvert fall stående ut mars i 2007 takket være Løten Historielag og et stort engasjement i bygda. Rivningsvedtaket ble gjort om, bevaringsgruppa må skaffe 1 million i andelskapital før 1. april, hvis ikke rives bygningen. Hedmark fylkeskommune har forsamlingshus som et av satsningsområdene og har fulgt godt opp, Fortidsminneforeningen og regionmuseet Stiftelsen Domkirkeodden likedan.

Drømmen om eget forsamlingshus

Historikeren Åse Krogsrud skriver 100-årsberetningen for Løten Bondelag og vi kan presentere utdrag av denne. Kanskje er historien representativ for denne type forsamlingshus?

Da tanken om et eget forsamlingshus, Bøndenes Hus, ble reist i styret for Løiten landmannsforening i 1919, var det fremdeles gode tider og optimisme i landbruket. Selvberggingstanken var Landmandsforbundets gamle fane, og 1. verdenskrig hadde med ettertrykk stadfestet betydningen av denne. Dette året kom boka "Norges bønder" ut. Den anmodet sterkt om bondesamling for å sikre grunnlaget for den norske kulturen og motvirke industrialiseringen. Siste kapittel ble trykt som særtrykk og spredt til medlemmene av Landmandsforbundet. I 1917 kom "Markens grøde" av Knut Hamsun, som var som en bibel for bondetanken. De nasjonale og kulturelle strømninger gjorde seg sterkt gjeldende på Landmandsforbundets landsmøte i Kristiansand i 1920 og ble retningsgivende for utarbeidelse av program. Selvforsyningskravet ble et kulturstandpunkt og fikk et ideologisk fundament. Selvbevisstheten hos bondestanden økte, og stemningene var trolig gitt næring til Landmandforeningens planer om et Bøndenes Hus. Det hadde dessuten lenge eksistert arbeiderlokaler i bygda, mens bøndene i alle år var henvist til å bruke Tingberg, kommunelokalet, til sine møter og fester. Aadalsbrug Arbeidersamfund bygget Løtens første forsamlingshus, kalt Folkehjem i 1882. Lokalet lever i beste velgående og kalles bare "Samfunnet" eller Arbeidersamfunnet i dagligtale. I Nordbygda bygget Løiten Nordre Arbeiderforening lokalet Skjold først på 1900, det eksisterer et skjøte fra 1905. Dette ble kommunistenes hus etter 1923, og Emil Løvlien som er oppvokst i denne delen av bygda, var aktiv i alt som foregikk på Skjold. NKP eide lokalet til for få år siden. Det er nå fint satt i stand av en venneforening.

I Skogbygda, sør-øst i Løten, bygget Løiten Skovbygds Arbeiderforening samfunnshuset Fjellhaug som ble innviet 7. januar 1905. Det er i aktiv bruk den dag i dag.

I lovenes § 4 var Landmandsforeningen pålagt å sørge for at det var "et rikt foreningsliv i bygden", og Løiten Landmandsforening hadde i så måte gode tradisjoner å se tilbake på. Et eget hus ville stimulere foreningsvirksomheten ytterligere. Bøndenes Hus ble drøftet på møte i januar i 1920, og det var "stor stemning for å bygge". Løiten Brænderis Destillasjon bevilget 20 000 kroner og Løiten Meieri 3000. I 1922 var det kr 34 000 innbetalt til et byggefond for huset, men på dette tidspunkt var de gode tider avløst av krisetider.

I 1923 ble det bestemt at Landmandsforeningen skulle forsøke å få dannet "kvinneforeninger", og seks damer ble utpekt til å ordne med saken". Allerede i mars samme året var det konstituert kvinneforeninger i seks skolekretser. Trolig virket planene om et Bøndenes Hus som en katalysator. Det var behov for forsterkninger til et stort og krevende prosjekt. Dessuten ville bondekvinnene utvilsomt bidra til at foreningslivet i bygda ble rikere, som var en målsetting for Landmandsforeningen.

Det var enighet om at Bøndenes Hus ikke skulle reises før det økonomiske grunnlaget var i orden. Da Løiten landmandsforening i 1931 feiret at de hadde bestått i 35 år, ble det fra styret annonsert at tiden nå var inne til å nedsette en tomtekomité. Da tomta var på plass ble det nedsatt en byggekomité som bestod av tre menn og to damer. Byggearbeidet ble påbegynt 27. april 1935, og 15. desember ble bygget mottatt, på Landmandforeningens vegne, av formannen Alv Kjøs under en høytidelig innvielsesfest for ca 300 deltagere. 70.000 kr hadde det kostet. Ønsket var at Bøndenes Hus skulle bli et kultursentrum i bygda, et hjemlig sted der folk kunne møtes i hverdag og fest.

Bøndenes Hus – en kort bygningshistorisk beskrivelse

Kaare Stang som har skrevet boka "Art Deco i Norge", beskriver bygningen slik:

Bøndenes Hus, tegnet i 1934 av Hamar-arkitekten Finn Poppe, representerer arkitektonisk flere ulike stilretninger, med både tilbakeskuende elementer og svært moderne preg på en gang. Utvendig er bygningen utført i 1920-tallets nyklassisisme med symmetri, rokokko-vinduer, og saltak. At funkis-arkitekten Poppe tegner i et slikt tilbakeskuende uttrykk, har nok flere årsaker. En av forklaringene ligger i bondebevegelsens kulturreisning på 1930-tallet med Hulda Garborg i spissen. Tidlig på 30-tallet ble Bøndenes tegnekontor opprettet, hvor man oppfordret til å utarbeide prototyper over regional gårdsarkitektur, og gjenreise stoltheten i norske bygdesamfunn. Bygningskroppen på "Bønden" bærer derfor tidstypisk preg av å være en prototyp av våningshus på Hedmarken.

Salen i annen etasje representerer en videreføring av ballsaltradisjonen på Hedmarken. Bøndenes Hus har derfor stor takhøyde, og er rikt utstyrt med store vinduer langs sideveggene. Alt dette må ha vært svært påkostet og dyrt. Innvendig er det derimot den moderne funkis-arkitekt Poppe som får lov til å blomstre, med *art deco-stil* (*dekorativ modernisme*) i sceneåpning (proscenium), i listverk langs veggen og i søyleimitasjonene (pilastre) på langveggene.

Sceneåpningen har en spesiell ramme med inndeling i fire felter / listverk, og gullmalte lister. Den geometriske formleken i den 4-inndelte rammen rundt sceneåpningen, er typisk art deco og gjenspeiler stilartens fokus på geometriske linjespill.

Den sterke fargebruken er også typisk art deco. Art deco var bl.a. influert av det eksotiske, orientalisme, kina-påvirkning og egyptologi. Med påvirkning fra Kina fikk man sterke farger som gull, svart og rødt. Klare signalfarger som signalgul, signalblå, orange, og sjøgrønt ble ofte brukt. De malte detaljene på listverk og søyler, i gull, sterk blå og rødt, sjøgrønt og svart, har definitivt også art deco-preg.

Art deco-arkitektur var på 1930-tallet kostbart og dekadent. Ofte ble stiluttrykket brukt i amerikansk filmscenografi, på teater, i musicaler og balletter. Kinoarkitektur fikk ofte art

deco-preg. Det er denne sjangeren arkitekt Poppe refererer til når han bruker stilen i sceneåpningen og listverk. Mot det tradisjonelle veggpanelet (som ser ut til å være beiset) danner dette moderne innslaget en stor kontrast.

Blandingen av det hypermoderne (art deco-detaljer), tradisjonell våningshusform, bonderomantikk (i veggmaleri) er et spennende paradoks som gjør bygningen svært interessant.

Å finne art deco-detaljer her til lands er uvanlig, og det er gjerne et byfenomen, bl.a. i Oslo og Bergen finnes noen få eksempler. At man i et bygdesamfunn i Hedmark finner slike detaljer er derimot oppsiktsvekkende. Løten har i denne bygningen et arkitektonisk innslag som er sjeldent i Norge.

Tradisjonsrikt lokale

Hvilken betydning fikk huset for bygda, og hvilke tradisjoner ga det plass for? På Hedmarken vet alle over femti hvor Bøndsen ligger! Huset var virkelig i bruk av alle sosiale grupper, det var slett ikke bare bøndenes. Nordbygda Arbeideridrettslag spilte teater på Bøndsen forteller NKP-eren Arne Berget, de holdt vanligvis til i arbeiderlokalet Skjold i Nordbygda, men der var det ikke scene. Løten Østre Arbeiderlag sammen med flere arbeiderlag i bygda vurderte faktisk å kjøpe bygningen da Løten Bondelag gikk inn for å selge den i 1989, riktignok for å gjøre det til Folkets Hus!

Et av historielagets medlemmer, Magne Nordby, har intervjuet folk, noe som har resultert i en artikkel i historielagets årbok. Vi har fått lov å sakse litt derfra:

Løiten landmandsforening (senere Løten Bondelag) benyttet sjølsagt alltid lokalet til sine møter, fester og andre tilstelninger. Den første overenskomst med ”utenforstående” ble inngått med Løiten Ungdomsforening (Løten Bygdeungdomslag). De skulle skyte inn 2.300 kroner mot rettigheter til bruk av scene og festsal. Samtidig ble det inngått en avtale med Løiten Musikkforening om øvingslokale. Juletreffester og basarer var viktige hendelser for ungene. Det ble holdt konserter av alle slag, og folk treffer hverandre naturligvis. En musikant forteller: ”Mitt beste minne fra Bøndenes Hus har jeg fra 1939. Da traff jeg min kjære Mina, som jeg senere ble gift med og fremdeles deler livet med.”

Det er også sunget mye på Bøndenes Hus. Løiten Sangforening, stiftet i 1852, hadde ikke sine øvelser der, men brukte huset til konserter og jubileer, og ikke minst til revyvirksomhet. Det har vært mange gjesteopptredener på Bøndenes Hus. Ei kvinne forteller om besøk av Jens Book- Jenssen og hans ensemble og de kjente skuespillerne Per Aabel, Einar Sissener og Alfred Maurstad som var innom på en av sine turneer.

Årsmøtene i Løten Samvirkelag ble avholdt her, og da møtte alle ”kooperatører” opp, ikke minst for å få med seg festen – og serveringen. Den bestod av pølser med tilbehør. De offentlige festene var lenge en ukentlig -foreteelse. Man danset etter alt fra Løtens egne orkestre, ”Myrens Danseorkester” og ”Nordlis”, til det velkjente, svenske gammeldans-orkesteret ”Brøderna Lindquist”. Alle kjenner jo ”Ole Ivars”, men ikke alle vet at de vant sin første konkurranse på Bøndenes Hus i Løten i 1966.

Annendagsballet 2. juledag, i regi av Løiten Balselskab, det er av gammel dato og startet på garden Skillingstad, men det var naturlig at det flyttet til Bøndenes Hus. Skuddårsball har vært en tradisjon hvert fjerde år. Tar vi med alle dansetilstelninger, offentlige som private, og plusser på med de utallige danseskolekursene som har vært arrangert, må vi vel si at dansen og danseleden har vært svært framtrædende på Bøndenes Hus.

Det er en umulig oppgave å regne opp alle de større og mindre jubileer som er feiret i huset gjennom årene. To av dem skal trekkes fram i denne forbindelse, 100-årsjubileet til Løten idrettslag i 1985, og 150- årsjubileet til Løiten sangforening i 2002 som kan bli det siste store arrangementet på Bøndenes Hus i Løten.

Lever videre?

Det er flott at det settes fokus på forsamlingshus. De har utvilsomt hatt stor betydning for utviklingen både av vårt demokrati og vår kultur gjennom hele 1900-tallet. Vi har en drøm om at vårt hus skal leve videre som bl.a. nærmiljøhus og frivillighetssentral, men tiden er i ferd med å renne ut. For vår del ville det ha hatt betydning å vite hvor sjeldent vårt Bøndernes Hus er. Riksantikvarens representant har uttalt at huset er bevaringsverdig, men ikke i fredningsklasse. Hvis dette er det best bevarte av denne typen i landet, hva så?

Vigdis Vingelsgaard er konservator NKF-N ved Stiftelsen Domkirkeodden og leder av Løten Historielag.

Lautin 2006, historielagets årbok, har flere artikler om Bøndernes Hus. Se ellers historielagets nettside om bevaringsaksjonen.